

Designing A Life Skills Curriculum Model for Sixth Grade Elementary Students Based on Islamic Teachings

Habibi Farhad¹, Asadian Sirous^{2*}, Maleki Avarsin Sadegh³

¹ Curriculum planning, Tabriz branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

² Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Madani University of Azerbaijan, Tabriz, Iran.

³ Department of Humanities and Educational Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

* Corresponding author: Syrous Asadian, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Madani University of Azerbaijan, Tabriz, Iran. Email: dr.sasadian@gmail.com

Article Info

Keywords: model design, curriculum, Islamic life skills, Islamic teachings, sixth grade elementary students.

Abstract

Introduction: Profound cultural changes and lifestyles have left people with the necessary abilities in the face of problems and human beings need solutions. Solutions obtained through human education do not meet their real needs, but Islam has both material and spiritual needs. These skills are detailed in the Qur'an and the words of the infallibles (AS) and this study was conducted with the aim of designing a life skills curriculum model based on Islamic teachings for sixth grade students.

Methods: This study, according to the nature of the subject and its main purpose is descriptive and citation-analytical, and the results of the validation of the model was approved by the curriculum experts and experts at a high level.

Results: While studying the sources, cases and verses that are discussed as life skills, are identified and analyzed, and finally a model of Islamic life skills, based on the communication perspective, which is mentioned in Islamic documents, under four main skills of self-knowledge, empathy with others, knowledge of nature and theology, 10 components and 45 characteristics were extracted with 212 Islamic citations.

Conclusion: By studying the Qur'an and other Islamic texts, regarding the worldly and otherworldly happiness of human beings, skills were obtained that can be applied by recognizing them and applying them in all walks of life.

Copyright © 2020, Education Strategies in Medical Sciences (ESMS). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

طراحی الگوی برنامه‌درسی مهارت‌های زندگی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی

فرهاد حبیبی^۱، سیروس اسدیان^{۲*}، صادق ملکی آوارسین^۳

۱ گروه برنامه‌ریزی درسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲ گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

۳ گروه علوم انسانی و تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

* نویسنده مسوول: سیروس اسدیان، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. ایمیل: dr.sasadian@gmail.com

چکیده

مقدمه: تغییرات عمیق فرهنگی و شیوه‌های زندگی، افراد را در مواجهه با مسائل، فاقد توانایی‌های لازم ساخته و انسان‌ها، نیازمند راهکارهایی هستند، راهکارهایی که از طریق معارف بشری به‌دست آمده، جوابگوی نیازهای واقعی آنها نبوده، ولی اسلام توأمان به نیازهای مادی و معنوی توجه دارد. این مهارت‌ها در قرآن و کلام معصومین (ع) به تفصیل پرداخته شده است. این مطالعه با هدف طراحی الگوی برنامه‌درسی مهارت‌های زندگی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برای دانش‌آموزان ششم ابتدایی انجام شد.

روش‌ها: پژوهش حاضر با توجه به ماهیت موضوع و هدف اصلی آن، از نوع توصیفی و استناد - تحلیلی می‌باشد و نتایج اعتبارسنجی الگوی طرح شده از نظر متخصصان برنامه‌درسی و صاحب‌نظران در سطح بالایی تایید گردید.

یافته‌ها: ضمن مطالعه منابع، موارد و آیاتی که به موضوع مهارت‌های زندگی پرداخته شده، شناسایی و مورد تحلیل قرار گرفته و در پایان الگویی از مهارت‌های زندگی اسلامی، براساس دیدگاه ارتباطی (خدا، خود، دیگران، طبیعت)، که در اسناد اسلامی بدان اشاره شده، تحت چهار مهارت اصلی خودشناسی، همدلی با دیگران، شناخت طبیعت و خداشناسی، ۱۰ مولفه و ۴۵ ویژگی، با ۲۱۲ استناد اسلامی استخراج گردید.

نتیجه‌گیری: با بررسی قرآن و دیگر متون اسلامی، در خصوص سعادت دنیوی و اخروی انسان، مهارت‌هایی به دست آمد که با شناخت آنها و جاری ساختن آن در همه شئون زندگی، می‌توان آنها را بکار بست و از مشکلاتی که نظام آموزشی به واسطه تفکر تک بعدی و مادی، گریبانگیر آن می‌باشد، خلاصی یافت.

واژگان کلیدی: طراحی الگو، برنامه‌درسی، مهارت‌های زندگی اسلامی، آموزه‌های اسلامی، دانش‌آموزان ششم ابتدایی

تغییرات عمیق فرهنگی و تغییر در شیوه‌های زندگی، بسیاری از افراد در مواجهه با آن فاقد توانایی‌های لازم نموده و همین امر باعث آسیب‌پذیری آنان شده است. جهت گذر از این دشواری‌ها به‌ویژه در دوران دبستان، مهارت‌های زندگی، نمود پیدا می‌کند. در این زمینه، تعاریف و طبقه‌بندی‌هایی ارائه شده، هر چند در تعریف مهارت‌های زندگی وحدت نظری وجود ندارد (۲۰۱۶) [۱]، سازمان بهداشت جهانی مهارت‌های زندگی را به علت همپوشی، دو به دو به پنج حوزه؛ ۱. خودآگاهی- همدلی؛ ۲. برقراری ارتباط مؤثر با دیگران - روابط میان‌فردی؛ ۳. تصمیم‌گیری - حل‌مساله؛ ۴. تفکر خلاق - تفکر انتقادی؛ ۵. مهار کردن هیجانات - مقابله با استرس [۲] تقسیم نموده است. از نظر هانتر، مهارت‌های زندگی راه رسیدن به شرایط بهتری است که با آموختن آن می‌توان زندگی موفق‌تری را تجربه کرد [۳]. مجموعه‌ای از تکنیک‌ها، اصول، قواعد، توانایی‌ها و اقداماتی که زمینه‌سازی کارآمد بدون آسیب به دیگران است [۴]. تعاریف و تقسیم‌بندی‌های متعددی که از مهارت‌های زندگی توسط معارف بشری انجام گرفته، به تنهایی جوابگوی نیازهای واقعی انسان نبوده، حتی بر سر آن نیز، هیچ‌گونه توافقی وجود ندارد [۵]. چه بسا در این راه گاهی با تشخیص‌های ناصواب نتوانسته به اهداف خود جامه عمل بپوشاند [۶]. علوم انسانی در غرب به گونه‌ای است که، انسان فقط معلول و یک پدیده تک‌بعدی است [۷]. تفکر مدرن غربی هرگونه ارتباطی میان خدا و جهان را نفی کرده [۸]. انسان غربی بریده از معنویت، پایبندی به دین و اخلاق را عین سفاقت می‌داند [۹]. ویژگی‌هایی چون؛ بی‌عدالتی، رواج بی بند و باری، انسانگرایی صرف و... به‌عنوان آسیب‌های جدی غرب بوده است [۱۰]. در نقد الگوهای غربی از نگاه رهبر انقلاب به ماهیت غیردینی، فرهنگ مادی، نه تنها اثری از آموزه‌های دینی وجود ندارد، بلکه ضدیت با خدا هم دیده می‌شود و آن به‌واسطه توجه تنها به جنبه‌هایی از رشد، آن هم از نوع نگاه افراطی در مادیات و ناکارآمدی در رشد ابعاد انسانی بوده است [۵]. در مقابل، اسلام آمیزه‌ای از شیوه‌های شناختی، عاطفی و رفتاری است، که هم به نیازهای مادی و اقتصادی توجه دارد و هم به نیازهای معنوی [۱۱]، با کسب مهارت‌های زندگی قرآنی، سعادت همه جامعه تضمین می‌گردد [۴]. مطالعات صورت گرفته، همگی موید این موضوع می‌باشند که راهنمایی‌ها و

دستورات خداوند می‌تواند در مقابل تمدن ناموزون غربی موفق عمل نماید. مرور آیات قرآنی که با هدف یافتن مهارت‌های زندگی در این آیات قرآنی به‌عنوان الگویی برای زندگی بهتر انجام شده، مبنای تمام این مهارت‌ها را داشتن ایمان و شناخت دانسته و انسان‌ها را به الگوپذیری از الگوهای قرآنی دعوت می‌نماید که بسیاری از آنها با مجموعه‌ای موشکافانه در اسرار هستی به افراد کمک می‌نماید [۱۲]. صمدی و همکاران (۱۳۹۷)، آیات قرآن را به‌عنوان مهمترین علم نافع و هدایتگر برای کسب تقویت و بهبود مهارت‌های زندگی معنوی بیان کرده‌اند [۱۳]. یکی از متون اسلامی که از لحاظ محتوایی دارای اهمیت می‌باشد، کتاب نهج البلاغه بوده که مهارت‌هایی را شامل دو بعد درون و برون فردی را می‌توان از آن استخراج کرد. فرمهبینی و پیداد، (۱۳۸۹) [۱۴]، و جعفری و همکاران (۱۳۹۵)، در رهیافت‌هایی از مهارت‌های زندگی در نهج‌البلاغه به این نکته اشارت دارند که؛ حقایق و راهبردهای بسیار زیبایی در مورد مهارت‌های زندگی وجود دارد [۱۵]. به طور خلاصه در قرآن، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه و احادیث منقول از معصومین (ع)، بارها بر خودشناسی و توجه به این ارزش‌ها تأکید شده است [۱۶]. صمدی و همکاران (۱۳۹۷) بدین نتیجه رسیده‌اند؛ مهارت‌های زندگی در نظام آموزشی کشورمان که در اغلب موارد منبعث از فرهنگ غرب بوده و کمتر به آداب اسلامی پرداخته است [۱۷]. گل‌فریبا و همکاران (۱۳۹۵) [۱۸]. اذعان می‌دارند؛ در اجرای مهارت‌های زندگی کودکان دبستانی، رفتارهای جامعه‌پسند متناسب با فرهنگ اسلامی، تفاوت قبل و بعد، معنی‌دار نبوده است. پرتو (۱۳۹۴) [۱۹]، نیز آموزش مهارت‌های زندگی اجرا شده را فاقد اثربخشی معنادار می‌داند. متأسفانه نظام آموزشی ما که بیشتر برگرفته از الگوی غربی بوده و تک‌بعدی بودن و نگاه صرف انسان به مادیات را به یدک می‌کشد. در حالی که دین اسلام به عنوان کاملترین آیین، به بیان اهمیت مهارت‌های زندگی پرداخته است، بسیاری از آنها در لابلای تعالیم دینی به خصوص قرآن بیان شده است [۴]، با وجود این همه گنجینه‌های عظیم دانش الهی، متأسفانه از آنها بهره‌چندانی برده نشده و می‌توان با بهره‌برداری از آنها به زندگی بیرمق جوامع اسلامی، رونقی دوباره بخشید تا دانش‌آموزان بتوانند در رویارویی با مسایل گوناگون، توانایی‌های لازم را کسب نموده و بر مشکلات فایق آیند. با توجه به این، وجود

برنامه‌ای مدون و مداوم در کشورمان در خصوص این مهارت‌ها ضرورت پیدا می‌کند. این مطالعه با هدف طراحی الگوی برنامه درسی مهارت‌های زندگی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برای دانش‌آموزان ششم ابتدایی انجام گردید.

روش‌ها

با توجه به ماهیت موضوع و هدف اصلی تحقیق، که از نوع توصیفی و استنادی - تحلیلی می‌باشد. محقق علاوه بر توصیف دقیق وضعیت موجود به تشریح و تبیین مطالب پرداخته [۲۰]، برای انجام این کار از منابع اطلاعاتی موجود درباره موضوع؛ کتب مقدس قرآن کریم، نهج‌البلاغه: صحیفه‌السجادیه، بحارالانوار، المیزان و... به‌عنوان اسنادکار مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفت. برای اعتباربخشی آن، از روش دلفی استفاده شد. این روش به طرق گوناگونی مورد استفاده قرار می‌گیرد [۲۱]. لذا به منظور نظرخواهی جهت اعتباربخشی الگوی برنامه درسی مهارت‌های زندگی اسلامی در دو مرحله از متخصصان تعلیم و تربیت اسلامی (مدرک تحصیلی دکتری یا کارشناسی ارشد) با حداقل ده سال فعالیت آموزشی به‌ویژه فعالان در عرصه مهارت‌های زندگی اسلامی (دارای تالیف کتاب یا مقاله معتبر) و همچنین متخصصین خبره برنامه‌ریزی درسی ارائه شده و نظر آنان در مورد ابعاد، مولفه‌ها و ویژگی‌های هر یک از مهارت‌های مهارت‌خودشناسی

خداوند در برخی آیات، با ذکر نشانه‌هایی در وجود انسان و مهم دانستن آنها، از آن جهت که آنها منجر به شناخت خود و در نتیجه پیدا کردن مسیر سعادت خواهد شد، اهمیت خودشناسی را بیان می‌کند، مهمترین فایده خودشناسی، خداشناسی است. نزدیکترین راه در خود انسان است، نزدیکترین راه بسوی حضرت حق خود است، باید قدم در

اصولی و فرعی زندگی اسلامی، جمع‌آوری گردید. در این مرحله با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند ملاک‌محور که براساس ملاک‌های خاصی شناسایی می‌شوند، آن یکی از شیوه‌های نمونه‌گیری هدفمند در پژوهش‌های کیفی می‌باشد [۲۱]، استفاده شده و ۶ نفر از متخصصین امر مورد مشارکت قرار گرفتند. در ادامه براساس نظرات متخصصان اصلاح و در پایان الگوی ارائه شده، طراحی گردید.

یافته‌ها

با مطالعه، تحلیل متون اسلامی، مهارت‌های زیادی استخراج گردید و براساس این یافته‌ها؛ جدولی تلفیقی متشکل از سه ستون، ابعاد، مولفه‌ها و ویژگی‌ها به‌دست آمد، در ستون ابعاد، چهار مهارت اصلی خودشناسی، همدلی با دیگران، شناخت طبیعت و خداشناسی که همگی براساس دیدگاه ارتباطی (خدا، خود، دیگران و طبیعت) که در اسناد اسلامی و بالادستی آموزش و پرورش به‌ویژه در سند تحول بنیادین بدان اشاره گردیده، استخراج گردید، در ستون دوم، خودشناسی ۳ مولفه، همدلی با دیگران ۳ مولفه، شناخت طبیعت ۲ مولفه و خداشناسی با ۲ مولفه تدوین شده و در ستون آخر، ۴۵ ویژگی از مهارت‌های زندگی اسلامی به‌دست آمد. از نتایج مطالعه و تحلیل اسناد دینی، الگویی از مهارت‌های زندگی اسلامی طراحی و ارائه گردید. در ادامه به تشریح و تحلیل هر یک از این یافته‌ها پرداخته می‌شود؛

خود نهاد و در آن سیر کرد، تا به مقصد نایل آمد. خودشناسی این است که انسان مقام واقعی خویش را درک کند، بداند در معرفت می‌تواند بر فرشتگان پیشی گیرد، او آزاد، مختار، مسؤول خویشتن و افراد دیگر و آباد و بهترکردن جهان است [۲۲].

جدول (۱) مربوط به مهارت خودشناسی از مهارت‌های زندگی چهارگانه اسلامی

ابعاد	مولفه‌ها	شاخصها	استنادها	منابع	فراوانی منابع
	مهارت	نیت داشتن	رسول خدا: ای ابوذر باید در همه چیز نیت داشته باشی.	بحارالانوار، ج ۷۷، ص ۸۴ [۲۳]	۱
	هدفمندی	آینده نگری	علی (ع): نتیجه کوتاهی، پشیمانی و نتیجه آینده نگری، سلامت است.	حکمت ۵۰۲	۲

	نهج البلاغه [۲۴] و صف/۱۱ [۲۵].								
۱۳	بقره/۳۰-۳۱-نحل/۴۱- یس/۷۸-احزاب/۷۲-حدید/۲۵- انعام/۳۳ و حکمت/۲۰۸-۱۳۶/نامه/۳۱- خطبه، ۱۰۰/۱۷۵/۸۷) نهج البلاغه.	و یا به انسان یادآور می‌شود که او خلیفه خداوند و دارنده علم‌الاسماء است، انسان نسبت به خود، آگاهی داشته و ضعف‌ها و قوت‌هایش را بشناسد.	شناخت خود						
۶	خطبه/۲۲۳/۹۱/۲۴۱ وحکمت/۲۴۴/۴۷) نهج البلاغه وغررالحکم و درر الکلم/ج/۱/ص/۲۰۷.	علی (ع)؛ پس کمربندها را محکم ببندید و دامن‌ها را درهم بپیچید، که گرفتن تصمیم‌های محکم با شکم‌بارگی و سفره‌های رنگین سازگار نیست. چه بسیار تصمیم‌های روز را که خواب شبانگاه درهم شکسته و چه بسیار همت‌ها را که تاریکی از بین برده.	تقویت اراده	مهارت خودآگاهی					
۴	حکمت/۸۲/نامه/۳۱- خطبه ۱۹۲) نهج البلاغه و یوسف/۲۳ و ۲۳	علی(ع): بهترین پاسخ برای پرسشی که انسان از جوابش آگاهی ندارد، «تمی دانم» است، که بایستی بدون خجالت و شرمندگی گفته شود»	نه گفتن						
۱	نامه/۳۱ و حکمت/۴۴۱) نهج البلاغه	علی (ع): نفست را گرمی شمار و از هر پستی و زبونی دور دار، هر چند تو را به نعمت‌ها و خوشی‌های فراوان رساند. زیرا در برابر آنچه از بزرگواری خویش از دست می‌دهی، عوضی دریافت نمی‌کنی.	احترام به خویش						
۲	بقره/۱۴۱ و مائده/۱۰۵	به هر حال آنها اتمی بودند که درگذشتند. اعمال آنان مربوط به خودشان بوده؛ و اعمال شما نیز مربوط به خودتان است؛ و شما مسئول اعمال آنها نخواهید بود.	مسئولیت پذیری						
۲	خطبه/۱۰۰) نهج البلاغه و بقره/۲۴۲	سخن بدون اندیشیدن ارزشی ندارد؛ زبان عاقل در پشت قلب او قرار دارد و قلب احق پشت زبان اوست.	تعقل و اندیشه						
۱	زخرف/۲۱	یا اینکه ما کتابی پیش از این به آنان داده‌ایم و آنها به آن تمسک می‌جویند؟!!	عدم تقلید فکری						
۳	حجرات/۶، نور/۱۲، اسراء/۳۶	ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاورد، درباره‌ی آن تحقیق کنید.	تحقیق و پژوهش						
۴	بقره/۲۶۱، نساء/۱۲۸- بقره/ ۲۶۱- انفال/۱	می‌فرماید: به هر که خواهد حکمت (حل مسئله) عطا کند و به هر که حکمت عطا شده، نیکی فراوانی داده شده.	حل مسئله						
۶	انبیاء/۲۱، کهف/۱۵، اسراء/ ۳۶ و ۱۸/ مریم/۴۲ و ۴۳	آری اگر اولیاء الهی را الگوی خویش قرار دهیم، خواهیم آموخت که طوطی‌وار همه چیز را نپذیریم بلکه مورد نقد قرار دهیم و با معیارهای الهی بسنجیم، اگر با آن همخوانی داشت، پذیرفته و بدان عمل نماییم	تفکر انتقادی						
۴	حجر/۸۶، انعام/۱۰۴ و (حکمت/۲۹ و ۳۵) نهج البلاغه.	می‌فرماید: همانا خدای تو خلاق داناست.	تفکر خلاق						
۶	نمل/۳۲ و بقره/۲۸۳، آل عمران/۱۵۹- انفال/۱۶ و نهج البلاغه (حکمت/۱۷۵ و ۱۷۹)	می‌فرماید: که آن زن گفت: ای بزرگان در کار من رای بدهید که تا شما حاضر نباشید، من هیچ‌کاری را فیصل نتوانم داد.	تصمیم‌گیری						
۵۵	جمع فراوانی								

مهارت اصلی:

خودشناسی

استناد:

پیامبر (ص): هر خود را شناخت، خدای خود را شناخت.

منابع:

بحارالانوار، ج ۲، ص ۳۲، ج ۲۲ و مائده / ۱۰۵ ، فصلت/ ۴۱- ذاریات-۲۱-حشر/۱۹- میزان الحکمه ج ۸، ص. ۶۷ [۲۶]

فراوانی منابع:

۶

مهارت تفکر

ثمرات اندیشه که می‌تواند شامل، مولفه‌های بسیاری باشد، به مهارت خودآگاهی و شناخت برسد، چنانچه خداوند در سوره مائده، آیه ۱۰۵ [۲۵] می‌فرماید: «ای کسانی که

در جدول (۱)، مطالعات خودشناسی دارای سه مولفه با مهارت هدفمندی، خودآگاهی و تفکر بوده و مومن، نخست با داشتن نیت، هدف، آینده‌نگری و در ادامه با بهره‌مندی از

ایمان آورده‌اید به خود بپردازید، اگر شما هدایت یافته‌اید، آنان که گمراه مانده‌اند به شما زیانی نرسانند. بازگشت همه شما نزد خداست، تا شما را به آن کارهایی که می‌کرده‌اید، آگاه گردانند». در این آیه خداوند وظیفه هر فرد با ایمان را به خودپرداختن و آگاه شدن بدون توجه به عملکرد اکثریت گمراهان و بدون ترس از زیان آنان مقرر نموده است، چون کسی که ایمان آورد و براساس توانمندی‌های خویش حرکت کند، خداوند نیز به یقین کمکش خواهد کرد. اساساً انسان با شناخت خود، همانا به شناخت خداوند نایل خواهد آمد.

مهارت همدلی با دیگران

خداوند کسانی را که به بندگان خدمت کند، دوست دارد. این مهرورزی به هم‌نوعان به اندازه‌ای نزد خدا اهمیت دارد که پیش از الزام آن بر بندگان، مهربانی با بندگان را به ذات مقدس خویش تکلیف نموده است. همدلی به روش‌های مختلفی محقق می‌شود که مهمترین آنها عبارتند از: استفاده از مشاوره، پند و اندرز، سخاوتمندی و انفاق.

جدول (۲) مربوط به مهارت همدلی با دیگران از مهارت‌های زندگی چهارگانه اسلامی

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	استاندها	منابع	فراوانی منابع
مهارت اصلی : همدلی با دیگران	مهارت ایجاد آرامش در دیگران	مقابله با استرس و هیجان	پس لازم است هر جا که هیجانی بر شما غلبه یافت، بگویید، پناه بر خدا و به او پناه ببرید تا به آرامش و سعادت برسید و هیچگاه پشیمان نشوید.	رعد/۲۸: ناس/۳، فتح/۱۸: وحید/۲۲ و ۲۳، آل عمران/۱۵۴ و فتح/۱۸ و ۴	۹
			مدیریت خشم	علی (ع)؛ خشم را فرو نشان و به هنگام قدرت ببخش و به هنگام خشم فروتن باش و در حکومت مدارا کن.	نامه/۶۹: حکمت (حکمت) /۱۹۴/۶۹/۷۶/۲/ و نا/۹۸/۳۱/۳۶۳ مه، ۳۱/ (۲۳) نهج البلاغه.
	مدیریت افسردگی	علی (ع)؛ که تنها بر خداوند امید بندید، کسی از شما جز به پروردگار خود امیدوار نباشد.	حکمت/۸۲، (نامه) ۵۳ و حکمت/۲۴۸: نهج البلاغه.	۳	
مهارت‌های ارتباطی	مهارت‌های ارتباطی	گوش دادن مفید و فعال	علی (ع) مردم را به شنیدن با گوش جان و قلب، توجه و تمرکز داشتن بر موضوع است، تا انسان مطلب را کاملاً بفهمد، درک کند، دعوت کرده‌اند.	خطبه ۱۸۷ و حکم ت/ ۲۹۴-۳۷۲	۳
			سخن گفتن فعال	علی (ع): آنجا که لازم است، سخن می‌گوید و حق را تفهیم و آن جا که لازم نیست، سکوت می‌کند.	خطبه ۱۸۷ و وح کمت/۲۹۴ و ۲۳۳ نهج البلاغه و اسراء/۵۴
	مهارت‌های ارتباطی	عفت کلام	علی (ع)، شنید برخی یارانش در صفین به اهل شام ناسزا می‌گفتند، آنان را منع فرمود و بگفتن سخنان نیک تشویق کرد: من خوش ندارم که شما دشنام‌دهنده باشید.	حکمت/۴۰: نهج البلاغه	۱
			توجه به زبان بدن	علی (ع): کسی چیزی را در دل پنهان نکرد جز آن که در لغزش‌های زبان و رنگ رخسارش، آشکار خواهد گشت.	حکمت/۲۶: نهج البلاغه

می‌فرماید: پس به رحمت الهی با آنان نرمخو شدی و اگر تندخو و سختدل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می‌شدند

منابع :
آل عمران/ ۱۵۹ - حشر / ۹
- توبه/ ۱۲۸ - انبیاء/ ۱۰۷

فراوانی منابع :
۴

۶	حکمت/۵۹/۶۱/ ۱۳۵/۶۹ نهج البلاغه و بحار الانوار ۷۳/۲۰	علی (ع): وقتی تو را ستودن، بهتر از آنچه ستوده، ستایش کن؛ یعنی وقتی از شما تمجید کردن، و از خوبی‌های او بازگو کنید. این باعث تحکیم ارتباط در قلب‌ها شود.	ارتباط متقابل		
۵	حکمت ۳۸/ و نامه ۵۳/ نهج البلاغه- توبه/۱۱۴ و ۱۲۸-آل عمران/۲۰۰	پسرم از دوستی با احمق بهره‌یز که او می‌خواهد به تو نفعی برساند ولی ضرر می‌زند. از دوستی با بخیل بهره‌یز، چرا که چیزی که سخت به آن احتیاج داری از تو دریغ می‌کند.	دوست و دوستیابی		
۲	توبه/۷۱ و حکمت/۶ نهج البلاغه	با مردم چنان معاشرت کنید که اگر مرید بر شما بگریزند، و اگر زنده ماندید به شما مهربانی ورزند.	خوشرفتاری و گشادرویی		
۲	حکمت/۹ و نامه/۳۱ نهج البلاغه	علی (ع): ای پسرم نفس خود را میزان میان خود و دیگران قرار ده، آنچه را که برای خود دوست داری برای دیگران نیز دوست بدار و آنچه را که برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران مپسند	خود را بجای دیگران گذاشتن		
۱	حجرات/۱۱	ای کسانی که ایمان آورده‌اید! گروهی از مردان شما گروه دیگری را مسخره نکنند، شاید آنها از اینها بهتر باشند؛ و نه زنانی زنان دیگر راه، شاید آنان بهتر از اینان باشند؛ و یکدیگر را مورد طعن و عیبجویی قرار ندهید و...	عدم مسخره و عیبجویی دیگران		مهارت مهرورزی
۷	حج/۳۵، الفرقان/ ۶۳- ۲۸، اسراء/۷۵ - سوره غافر/۷۶- قصص/۸۳- لقمان/۱۸	کسانی که چون نام خدا برده می‌شود، دل‌هایشان پر از خوف می‌گردد و آنها که در برابر مصیبت‌هایی که به آنان می‌رسد، شکیبیا هستند و ...	تواضع و فروتنی		
۱	فصلت/۳۴	هرگز نیکی و بدی یکسان نیست. بدی را با نیکی دفع کن.	نیکی در برابر دیگران		
۲	مریم/۳۲ و البقره/۸۲	و مرا نسبت به مادرم نیکوکار قرار داده؛ و جبار و عصیانگر قرار نداده است.	احترام به پدرو مادر		
۱	نساء/۱	... و از قطع رابطه با خویشاوندان [بپرهیز کنید] و...	ارتباط با اقوام		
۲	حرعاملی (۱۴۱۴) ق. ج ۱۱: ۵۶۶ و ۱۱۴، اقی. ج ۱۱: ۵۶۶ [۲۵] و زخرف/۳۲	رسول (ص): رفع گرفتاری و همدلی با مردم، بهتر از روزه و اعتکاف یک ماه است.	رفع گرفتاری و نیازهای دیگران		

۹	حکمت/۲۴ نهج البلاغه، انفاق/۲۶ مائده/۲- بقره/ ۲۱۵ و ۲۴۵- نور/۲۲- طه/ ۸۴ و حکمت ۳۳- نهج البلاغه	کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می کنند، سپس به دنبال انفاقی که کرده اند، منت نمی گذارند و آزاری نمی رسانند، پاداش آنها نزد پروردگارشان است؛ نه ترسی دارند، و نه اندوهگین می شوند.	احسان و نیکوکاری و فریادرسی		
۶۸	جمع فراوانی				

خود نیز زشت بشمار، آنچه دوست نداری به تو نسبت دهند، درباره دیگران مگو» (حکمت/ ۹) [۲۷].

مهارت شناخت طبیعت

در قرآن می توان آیاتی یافت که از پدیده های گوناگون طبیعی یاد می کند و آنها را نشانه ای بر وجود خدا می شمارد و انسان را به تأمل در آنها فرا می خواند. شناخت خدا از رهگذر نشانه های تکوینی او در جهان خلقت، که نمونه روشنی از راه تجربی خدایابی است، « شناخت آیه ای یا آفاقی» نامیده می شود» [۲۸].

با توجه به جدول (۲)، در این مرحله، انسان مومن با شناخت خویش به آرامش رسیده، سپس از طرق مختلفی، قادر به انتقال آن به اطرافیانش خواهد بود، لازمه این امر، داشتن مهارت های ارتباطی و تعامل سازنده با دیگران خواهد بود و در این میان با مهرورزی، احترام و احسان به دیگران است که این امر تحقق خواهد یافت. علی (ع) به فرزندش می فرماید: «ای پسر، نفس را میزان میان خود و دیگران قرارده، ستم روا مدار، آن گونه که دوست نداری به تو ستم شود، نیکوکار باش، آن گونه که دوستداری به تو نیکی کنند و آنچه را که برای دیگران زشت می داری برای

جدول (۳) مربوط به مهارت شناخت طبیعت از مهارت های زندگی چهارگانه اسلامی.

ابعاد	مؤلفه ها	استادها	منابع	فراوانی منابع
مهارت اصلی : شناخت طبیعت استاد: در آفرینش آسمان ها و زمین، و آمد و شد شب و روز، و کشتی هایی که در دریا به سود مردم در حرکتند، و آبی که خداوند از آسمان نازل کرده، و با آن زمین را پس از مرگ زنده نموده ... نشانه هایی است از ذات پاک خدا و یگانگی او برای مردمی که عقل دارند و می اندیشند.	مهارت خدانشناسی از طبیعت	آیا ندیدی که خداوند از آسمان آبی فرو فرستاد و آن را به صورت چشمه هایی در زمین وارد نمود، سپس با آن زراعتی را می رویند که رنگ های مختلف دارد؛ بعد آن گیاه خشک می شود به گونه ای که آن را زرد و بی روح می بینی؛ سپس آن را درهم می شکنند و خرد می کند؟! در این تذکری است برای خردمندان!	زمر/ ۲۱- عنکبوت ۲۰/ - اعراف/ ۵۷	۳
		مهارت احترام به طبیعت و آبادانی آن	خداوند شما را در زمین خلق کرد و شما را به آباد کردن زمین گماشت.	هود/ ۶۱- مائده/ ۸۶، بقره/ ۸۷ و ۲۷
	منابع : بقره/ ۱۶۴ و آل عمران/ ۱۹۰- ذاریات/ ۲۰ و ۲۱- یونس/ ۱۰۰ و ۱۰۱- ابراهیم/ ۱۰- انعام/ ۹۵- فاطر/ ۹- جائیه/ ۵- خطبه/ ۱۸۶ فراوانی منابع : ۱۱	پیامبر (ص): اگر قیامت بر پا شود و در دست نهالی باشد، باید آن را بکارد.	(طبرسی/ ۱۱۴۳ق) [۲۹].	۱
		پیامبر (ص): از زمین محافظت کنید، بدرستی آن مادر شماست.	(پاینده، ۱۳۸۳) [۳۰].	۱
		جمع فراوانی		۹

با توجه به جدول (۳)، یکی از روش‌هایی که منجر به شناخت خدا می‌گردد، شناخت طبیعت است که با مطالعه و تامل در آفریده‌ها، کائنات، زمین، آسمان، گیاهان و حتی در مورد بعد جسمانی انسان، نیز این شناخت به‌دست می‌آید.

مهارت خدانشناسی

جدول (۴) مربوط به مهارت خدانشناسی از مهارت‌های زندگی چهارگانه اسلامی.

مهارت خدانشناسی به عنوان مهمترین مهارت و در واقع به عنوان هدف اصلی از آفرینش انسان و خلقت جهان بوده است. از مطالعه قرآن و اسناد اسلامی که بیش از ۷۵۰ آیه از آیات کتاب مقدس قرآن کریم، در مورد خدانشناسی آمده، که به شرح جدول ذیل توضیح داده می‌شود:

ابعاد	مولفه‌ها	شاخص‌ها	استادها	منابع	فراوانی منابع
مهارت اصلی: خدانشناسی	مهارت کسب تقوای الهی	یاد خدا	آنها کسانی هستند که ایمان آورده‌اند، و دل‌هایشان بپاد خدا مطمئن است؛ آگاه باشید، تنها با یاد خدا دلها آرامش می‌یابد.	رعد۲۸- اعراف/۲۰۵- ۲۸/28 بقره - روم/۳۳- صف/۹ منافقون	۵
		توبه	او کسی است که توبه را از بندگانش می‌پذیرد و بدی‌ها را می‌بخشد و...	شوری/۲۵ - توبه/۲۷- بقره/۳۷ و ۵۲	۴
		عدم بخل	بعضی از شما بخل می‌ورزند؛ و هر کس بخل ورزد، نسبت به خود بخل کرده؛ و خداوند بی‌نیاز است و شما همه نیازمندید.	محمد/۳۸	۱
		رازداری	آنکه راز خود را نهان داشت، اختیار را به دست خویش گذاشت.	حکمت/۱۶۲ نهج البلاغه	۱
		عدم غیبت و تجسس در امور دیگران	ای کسانی که ایمان آورده‌اید از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید، چرا که بعضی از گمان‌ها گناه است؛ و تجسس نکنید؛ و هیچیک از شما دیگری را غیبت نکنند، آیا کسی از شما دوست دارد گوشت برادر مرده خود را بخورد؟!...	حجرات/۱۲	۱
منابع بیشتر: انفال/۵۵ - اعراف/۹۶ طور/۳۵ - اعراف/۱۷۲ روم/۳۰ - نمل/۸۸	مهرت کسب تقوای الهی	رعایت عدالت و انصاف	می‌فرماید؛ خداوند به شما فرمان می‌دهد و هنگامی که میان مردم داوری می‌کنید، به عدالت داوری کنید.	النساء/۵۸	۱
		تفاؤل و صبر و کضم غیظ	لازم است اطرافیان با تفاؤل از این خطاها بگذرند و خود را درگیر مسائل بی‌ارزش نکنند.	فرقان/۷۲ و ۶۳ - آل عمران/۱۳۴ و ۱۷ و ۸۶ و انبیاء/۵۹ و ۸۷ - عنکبوت/۹ و حکمت/۳۱۸ و ۴۶۰ نهج البلاغه	۱۱
		اعتماد آفرینی	قرآن در داستان ابراهیم؛ هنگامی که جمعی از فرشتگان به صورت ناشناس، نزد ابراهیم(ع) آمدند و از خوردن غذا پرهیز کردند، ابراهیم احساس بیگانگی کرد و از گفتگو با آنان، خودداری کرد، ولی پس از دریافت بشارت، باب گفتگو را گشود. پیش شرط گفتگوهای مؤثر، ایجاد اعتمادی متقابل است.	هود/۷۴	۱
فراوانی منابع: ۷					

۴	المومنون/۸/ شعرا/ ۱۲۵ - اسراء/۳۵-انفال/۳۷	می‌فرماید: و حق ایمان همین است که مؤمن را به رعایت عهد و امانت و ادا سازد، وقتی انسان کسی را امین دانست و یقین کرد که هرگز خیانت ننموده است، پیمان نمی‌شکند و ..	امانتداری و عدم خیانت به آن	
۱۰	توبه/۵۱- اعراف/۱۹۶ - اسراء/۷- حجر/۵۶- آل عمران/۱۶- زمر/۵۳ - فتح/۴- احزاب/ ۱ و ۲ - احرف/۳۶	بگو: هیچ حادثه‌ای برای ما رخ نمی‌دهد، مگر آنچه خداوند برای ما مقرر داشته است، او پشتیبان ماست و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.	توکل و امید به رحمت خداوندی	
۶	روم/۶- مائده/۱- انفال/ ۵۹- اسراء/۳۴-احزاب/۲۳- توبه/۱۱۹	این وعده‌ی خداست و خداوند هرگز از وعده‌اش تخلف نمی‌کند، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.	وفای به عهد	
۲	حکمت/۳ و ۱۰۸ نهج البلاغه.	تنگ‌نظری ننگ و ترسو بودن کاستی است.	شجاعت	
۵	ابراهیم/۷- بقره ۱۲۲ و ۱۵۲- نمل/۱۹-لقمان/۱۲	و نیز بیاد آورید هنگامی که پروردگارتان اعلام داشت: اگر شکرگزاری کنید، انعمت‌مان [بر شما افزون خواهم کرد و اگر ناسپاسی کنید، مجازاتم شدید است.	مهارت شکرگزاری و شکر	
۵۲	جمع فراوانی			

جدول (۵). الگوی استخراجی از نتایج تحلیل قرآن و اسناد دینی براساس دیدگاه ارتباطی (خده خود دیگران طبیعت) از مهارت‌های زندگی اسلامی

ویژگی‌ها		مولفه‌ها	ابعاد	
آینده نگری	داشتن نیت	مهارت هدفمندی	مهارت خودشناسی	
احترام به خویش‌نشدن	شناخت خود	مهارت خودآگاهی		
مستولیت پذیری	تقویت اراده	مهارت تفکر		
نه گفتن				
تفکر انتقادی	تعقل و اندیشه			
تفکر خلاق	عدم تقلید در امور فکری			
تصمیم‌گیری	تحقیق و پژوهش	مهارت ایجاد آرامش در خود		
مدیریت افسردگی	مقابله با استرس و اضطراب و هیجان			
مدیریت خشم				
عفت کلام	گوش دادن فعال	مهارت های ارتباطی	مهارت همدلی با دیگران	
توجه به زبان بدن	سخن گفتن رسا			
نیکی در برابر بدی	احترام متقابل			مهارت مهورزی
احترام به پدر و مادر	دوستی و دوستیابی			
احترام به اقوام و خویشاوندان	خوش رفتاری و گشاده رویی			
رفع گرفتاری و نیازها	خود رابجای دیگران گذاشتن			
احسان و نیکوکاری و فریاد رسی	عدم مسخره کردن و عیبجویی از دیگران	مهارت خداشناسی از طبیعت	مهارت شناخت طبیعت	
تواضع و فروتنی				
		مهارت خداشناسی از طبیعت	مهارت خداشناسی	
		احترام به طبیعت و آبادانی آن		
تغافل، صبر و کظم غیظ	یاد خدا	مهارت کسب تقوای الهی	مهارت خداشناسی	
اعتماد آفرینی	توبه			
امانتداری و عدم خیانت به آن	عدم بخل			
توکل و امید به رحمت خداوندی	رازداری			
وفای به عهد	عدم غیبت و تجسس در امور دیگران			
شجاعت	رعایت عدالت و انصاف	مهارت شکرگزاری	مهارت شکرگزاری	
شکرگزاری				

در جدول (۴)، بحث خدانشناسی از مباحث بسیار اساسی اسلام بوده و مهارت‌های مانند، خودشناسی، مهرورزی و شناخت طبیعت، همگی در راستای خدانشناسی می‌باشند. هدف از آفرینش همه انسان‌ها و جهان به اصل توحید، بر می‌گردد [۳۱]. آیات ۱۱۶ و ۱۱۷ بقره، با اشاره به یگانگی و مالکیت حقیقی خداوند را این چنین معرفی می‌کند؛ مشرکان گفتند: خداوند برای خود فرزند اتخاذ کرده، او از این نسبت منزّه است، بلکه آنچه در آسمان‌ها و زمین است، از آن اوست و همه در برابر او خاضعند، هستی بخش آسمان‌ها و زمین است، آنگاه که به وجود آمدن چیزی فرمان دهد، می‌گوید: پدید آی! آنهم فوراً پدید می‌آید [۲۵]. اگر

بحث

براساس مطالعه و تحلیل اسناد قرآنی، اسلامی و همچنین با توجه به نظریه ارتباطی (خدا، خود، دیگران و طبیعت) که در مباحث اسلامی به طور مکرر بدان اشاره شده، چهار بعد از مهارت‌های اصلی خودشناسی، همدلی با دیگران، شناخت طبیعت و خدانشناسی به دست آمد. این یافته با مطالعات جماعتی (۱۳۹۵) [۵]، مبنی بر اینکه اسلام، آیینی کامل و دارای برنامه برای همه ابعاد زندگی بشر بوده و همچنین با تحقیقات بهمنی (۱۳۹۶) [۱۲]، که مهارت‌های زندگی در آیات قرآنی به الگویی برای زندگی بهتر عنوان شده است و هم با نتایج پژوهش خدایاری و همکاران (۱۳۹۵) [۱۶]، دال بر اینکه آن شامل مهارت‌های متعددی بوده که در قالب ارتباط بین انسان، طبیعت، جامعه و خدا به وجود می‌آید، همخوانی دارند. در خصوص مهارت خودشناسی باید گفت، خودشناسی حد و مرزی ندارد و شناخت خداوند مستلزم خودشناسی بوده و لازمه شکوفایی استعدادهای انسان، شناخت خویش است [۳۲]. نتایج این مقاله در مورد این مهارت با نتایج تحقیقات رضایی و همکاران، مبنی بر ضرورت خودشناسی و راههای دستیابی به آن [۳۳] و حیدری با نیز پژوهشی تحت عنوان جایگاه خودشناسی در نظام اخلاق اسلامی [۳۴]، و پژوهش بهمنی، با تاکید بر رابطه خودآگاهی و خدانشناسی [۱۲]، و بررسی‌های (گاتومویی و کاتاری، ۲۰۱۸) [۳۵] و مطالعات رحیمیان [۳۶] و سلیمانی، مبنی بر ارتباط خودشناسی با خدانشناسی و اینکه خودشناسی نخستین تکلیف انسان است [۳۷]، همسو بوده و آن را تایید می‌نماید.

همه انسان‌ها به ربوبیت و قدرت خداوندی، اعتقاد داشته و همه اهداف را بر این اساس جاری سازند، به یقین در انسانها آرامشی حاصل خواهد آمد که نتیجه آن تسلط بر امور زندگی همراه با صلح و آرامش، عشق به هموعان خواهد بود و مشکلاتی که جامعه کنونی درگیر آن می‌باشد، دیگر نخواهد بود. براساس یافته‌ها، جدولی تلفیقی (۵)، متشکل از ۴ مهارت اصلی خودشناسی، همدلی با دیگران، شناخت طبیعت و خدانشناسی که همگی براساس دیدگاه ارتباطی، ۱۰ مولفه، ۴۵ ویژگی براساس اسناد اسلامی به دست آمده است.

درباره مهارت همدلی با دیگران، باید اشاره نمود؛ افراد انسانی در ارتباط با دیگران، مهرورزی و همدلی با آنان می‌تواند به آرامش روحی نائل آیند و سپس به هدف خود از آن که همانا رسیدن به کمال است، برسد. آن با یافته‌های فرمی‌هنی و همکاران [۱۴] و جعفری و همکاران [۱۵] و طارمیان و همکاران [۳۸] همخوانی داشته و آن را تایید می‌نماید. در مهارت شناخت طبیعت که شناخت خداوند از مشاهده عالم هستی، به دست می‌آید و خداوند، انسانها را جهت رسیدن به اهداف خود، به اندیشه و بهره‌گیری از آن، تشویق و دعوت می‌نماید. و این بحث با نتایج نصرت‌ساز و همکاران؛ [۳۹]، که خدانشناسی را از طریق آثار صنع الهی در عالم تکوین میسر می‌داند و به‌علاوه با پژوهش قربانی؛ [۴۰]، انسان مومن می‌تواند با مشاهده و تفکر در اسرار طبیعت و نظام محیرالعقول حاکم بر جهان، به شناخت خالق برسد و آن با پژوهش‌های علوی [۴۱] همسو بوده و تایید می‌گردد. در نهایت در مورد مهم‌ترین مهارت خدانشناسی که در اهمیت آن از پیامبر(ص) پرسیده شد که، مهم‌ترین علم چیست؟ فرمودند: با اهمیت‌ترین علم، معرفت به خداست. خدانشناسی راه رسیدن به کمال انسانی است و خداوند در سوره ذریات، آیه ۵۶ می‌فرماید: «و جن و انس را خلق نکردم مگر برای اینکه مرا عبادت کنند»، یعنی هدف از خلقت انسان برای عبادت است و کمال خلقت در عبادت خداست و راه رسیدن به عبادت خدا، شناخت و ایمان به خداست و در این رابطه نیز پژوهش‌های فراوانی انجام گرفته و می‌توان از مطالعات، آدینه [۴۲]، و موسوی [۴۳] با عنوان ضرورت شناخت خدا و بهمنی [۱۲] نام برد که با آن پژوهش‌ها همسو بوده و تایید می‌گردد. از مطالعه و تحلیل اسناد قرآنی، ۴ مهارت اصلی، ۱۰ مولفه و ۴۵ ویژگی،

نتیجه گیری

با بررسی متون اسلامی از جمله، قرآن، همچنین بیانات شیوای ائمه اطهار، به ویژه پیامبر (ص) و علی (ع)، که همگی متصل به دانش بیکران ذات باری تعالی هستند، در خصوص سعادت دنیوی و اخروی انسان به تفضیل، راهکارهایی تحت عنوان مهارت‌های اساسی مطرح شده‌اند، که با شناخت واقعی از پروردگار می‌توان به قرب الهی دست یافت. طبق یافته‌های این پژوهش؛ انسان با کسب مهارت‌های خودشناسی و مهارت همدلی و مهربانی با دیگران و کسب مهارت شناخت طبیعت و مخلوقات، می‌تواند به مهارت خدانشناسی دست یافته و با اجرای این مهارت‌ها در زندگی به سعادت جاودانه نائل آید.

ملاحظات اخلاقی

این مقاله با کدپایان نامه ((۱۰۲۴۸۲۹۳۸۹۵۲۶۹۴۱۴۰۰۱۶۲۴۴۴۳۲۶۶)) در سامانه پژوهشیار ثبت شده و در استفاده از اسناد اسلامی به طور دقیق، منابع و آدرس درج گردیده است.

تضاد منافع

این مقاله با هزینه‌های شخصی نویسندگان مقاله انجام گرفته، و یافته‌های آن باعث رسیدن سود مادی و معنوی به نظام آموزش و پرورش کشور، دانش‌آموزان و همه جامعه خواهد بود و هیچ‌گونه تعارضی با اهداف و منافع جمهوری اسلامی ندارد.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از رساله دکتری دانشگاه آزاد واحد تبریز اینجانب فرهاد حبیبی با راهنمایی اساتید محترم، دکتر سیروس اسدیان و دکتر صادق ملکی آوارسین، با عنوان ((طراحی برنامه درسی مهارت‌های زندگی مبتنی بر الگوی اسلامی کلاس ششم دوره ابتدایی است. بدین وسیله از این اساتید محترم که بنده را بسیار راهنمایی نمودند، صمیمانه سپاسگزاری می‌گردد.

به دست آمد، باید اشاره کرد؛ آیات قرآن دارای چنان عمق و شگفتی است که می‌توان به طور مداوم برداشت‌های نو از آنها داشت [۱۲]. در متون اسلامی منجمله قرآن، با توجه به چند بعدی بودن انسان و اهمیت آنها، به مهارت‌های متعددی اشاره شده است، که می‌توان با استخراج و آموزش آن به دانش‌آموزان و نهادینه کردن آنها در زندگی، به آرامش واقعی رسید و در سایه این آرامش، در زندگی دنیوی به حیات طیبه و سعادت اخروی که همانا قرب خداوند است، دست یافت. دانش‌آموزان با فراگیری ارزش‌های اسلامی در رابطه با مهارت‌های زندگی قادر خواهند بود، با افراد دیگر روابط حسنه داشته و با جامعه‌اش هماهنگ بوده، واکنش‌های مثبت از خود بروز داده و از رفتارهایی که پیامد منفی داشته‌اند، اجتناب ورزیده و با مسائل به صورت منطقی برخورد نموده تا بتواند با دیگران به صورت سازگاران زندگی نمایند. از محدودیت‌های این مقاله، از مطالعه و تحلیل بسیاری از منابع و اسناد اسلامی ارزشمند که به جهت کمبود زمان از آنان صرف‌نظر شد، همچنین مشکلات عدیده‌ای در تکمیل و عودت پرسشنامه‌ها در مرحله اعتباریابی از متخصصین به دلیل شیوع بیماری همه‌گیر کووید - 19 به وجود آمد. در ادامه پیشنهاد می‌گردد، نتایج کاربردی این پژوهش‌ها در تالیف کتب درسی دانش‌آموزان ششم ابتدایی مورد استفاده قرار گیرد، ایجاد واحد درسی مستقل جهت آموزش مهارت‌های زندگی اسلامی در دوره پیش‌دبستانی و ابتدایی، عملی کردن آموزش مهارت‌های زندگی اسلامی در کلیه دروس، کمک گرفتن از ورزش و بازی برای آموزش این مهارت‌ها در دبستان‌ها، همسو کردن فعالیت‌های خانه، مدرسه، اجتماع در جهت آموزش مهارت‌های زندگی قرآنی و اسلامی، برنامه‌ریزی برای آموزش مهارت‌های زندگی در دوره‌های ضمن خدمت معلمان، آموزش مهارت‌های زندگی به اولیا از طریق کلاس‌های آموزش خانواده، گسترش اردوها و فعالیت‌های فوق برنامه در داخل و خارج از مدرسه، ایجاد زمینه مناسب برای مشارکت دانش‌آموزان در کلیه فعالیت‌های مدرسه.

منابع

1- Akfirat O, Kezer F. A Implementation Program for the Development of Life Skills of Primary School 4th Students, Kocaeli University, Umutpe Yerleskes.2016; 280.

2-Bustan N, Hosseinzadeh D. The effect of artificial intelligence training on effective communication skills and interpersonal relationships of female students. World

- Conference on New Horizons in Humanities, Saveh Azad University.2015;[persian].
- 3-Darden C, Günter E. Life skills development scale-adolescence. *Journal health counseling*, ISSN(1040-286).
- 4-Golchin Z, Borzamini L. Life Skills Culture and Religious Thought. 2 International Congress of Religious Culture and Thought Qom. 2015;[persian].
- 5-Jamaati H. Spiritual skills in life from the perspective of religious teachings. *spiritual studies* 2016;21-22(3): 99-115[persian].
- 6-Shafiee S, Asgari B, Ali Mohammadi, R. Life Skills, New Advances in Psychology and Educational Sciences Tehran.1399;22,[persian].
- 7-Dor Tigieh. Challenges of Western Humanities, News Agency. Mehr, Former Professor, Toulouse University, France.1399,[persian].
- 8- Jürgen H. Globalization and the Future of Democracy. translated by Kamal Poladi, Tehran, Markaz Publishing.2000;114-190,[persian].
- 9-Milton w, Alston p, others. Religion and New Perspectives. translated by Gholam Hossein Tavakoli, Qom, Islamic Propaganda Office.2000;23,[persian].
- 10-Qarbi M J. A Study of Cultural Requirements in the Islamic Model. Proceedings of the Second Conference on the Iranian Islamic Model of Progress Tehran University.1398,[persian].
- 11-Shoaib B. Iranian Islamic Model of Progress from the Perspective of Ayatollah Khamenei. *Quarterly Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*.2016,[persian].
- 12-Bahmaei L. Life Skills from the Perspective of the Quran. *Journal of New Advances in Behavioral Sciences*, August 2017;10(2):52-62,[persian].
- 13-Samadi H, Samadi N. A study of life skills based on the verses of the textbook of teaching the Quran. *International Conference on Psychology and Educational Sciences*. Azad University Bojnourd;1397.[persian].
- 14-Farmahini M, Sobhani M, Pidad F. A comparative study of life skills of students of philosophical and non-philosophical disciplines in the faculties universities in Tehran.2010;304p,[persian].
- 15-Jafari Z, Yarmohammadi M. Approaches to life skills in Nahj al-Balagheh. *Research Quarterly*, 2016;4(15):99-116,[persian].
- 16-Khodayari Fard M, Zaradkhaneh K, and others. The Effectiveness of an Interactive Life Skills Program Based on Religious Teachings on Students' Religiosity.Tehran. 2016 ;2(1)9-31, [persian].
- 17-Samadi P, Aafrafkati R. Success rate of Islamic life etiquette and skills curriculum students' problem-solving skills.Esfahan•2017,[persian].
- 18-Gol Fariba A, Mahmoudi J, Hakim Shoushtari, M. The effect of life skills training program on the performance of fourth students. Tehran•Department of Psychiatry.2015;51-57p,[persian].
- 19-Parto M. Evaluation of the effectiveness of life skills training program on improving life skills training on improving self-efficacy and courage in first grade high school students The First International Conference on New Research.2015; No.122,[persian].
- 20-Danaeifard H, Alwani M, Azar A. Methodology of qualitative research in management. Tehran• Saffar Publishing,.1398;11p,[persian].
- 43-Mousavi F S. The Necessity of Knowing God from the Perspective of Imam Ali (AS). *Research and Studies of Humanities*,First Year, February1998; No11(1),[persian].
- 21- Gel M, Bourg W, Gel J. Quantitative Research Methods in Psychology. Tehran•samt.2005;11p [persian].
- 22-Motahari M. collection of works,Tehran•Sadra.1389;283,[persian].
- 23-Allama Majlisi, Bihar Al-Anwar. Tehran, Islamic Library1398;32, vol.22,[persian].
24. Momenin A. (AS) ; Nahj al-Balaghah, Gravari, Seyyed Razi, translated by M.Dashti, Tehran, Jamkaran Publications.1397,[persian].
- 25-Book of the Holy Quran. Qom,Abian.. 1399.
- 26-Mohammadi Rishahri M, Mizan al-Hikma, Qom, Dar Al-Hadith.2005; vol.8, p.67,[persian].
- 27-Ameli, Sheikh Hor. Shiite means, Qom• Al al-Bayt,1414; Vol15,[persian].
- 28-Mesbah Yazdi, Al-Mizan Allameh Tabatabai; Qom •Dar al-Alam•1387;68-154,[persian].
- 29-Tabarsi• Mirza Hassan Nouri; Mustadrak al-Wasa'il,Bairot• Al-Bayt, Heritage Revival1408•; vol.13, p 46.
- 30-Payende A. Nahj al-Fasaha, published by Khatam al-Anbiya. Isfahan.1383,[persian].
- 31-Safi, L. Manifestation of monotheism in the system of Imamate. Qom• jmkran. 2013;21-196,[persian].
- 32-Derakhshanfar H. Self-Knowledge, *Journal of Islamic Studies*. March 2003; No.56,[persian].
- 33-Rezaei A, peshohende J, Bakhtiar M. the necessity of ways to achieve it from the perspective of Allameh Tabatabai. *Journal of Islamic Mysticism*, winter 1399;325-345, [persian].
- 34-Heidari A. The position of self-knowledge in the Islamic moral system from the perspective of Shahid Motahari. *Partoo Kherad Magazine*, Spring and Summer,2017;(13)99-118,[persian].
- 35-ciumwari G, kathuri m. an exploration of life skills program on pre-school children in embu west. Nairobi Kenya.2018.
- 36-Rahimian S. The Relationship between Self-Knowledge and Theology. *Journal of Ethical Research, Islamic Education Association*, Summer2004;(20):11-43,[persian].
- 37-Soleimani A. Self-knowledge, The first task of man, theology or self-knowledge. *Spring and Summer* .1396;83-100,[persian].
- 38-Tarmian F, Mehryar A. The effectiveness of life skills training program to prevent drug use.*Scientific Journal of Zanjan University of Medical Sciences*].2009; 77-87,[persian].
- 39-Nusrat Saz N, Baba Ahmadi Milani Z. TheologyThrough the works of divine craft in the world of creation from the perspective of the Qur'an and Nahj al-Balaghah. *Quarterly Journal of Quranic Knowledge Research*. Tehran• 2013;4(12),[persian].
- ۴۰-Ghorbani G. Epistemological tools of Quranic cosmology. *Institute of Humanities and Cultural Studies, Research in Science and Religion*. Kharazmi University of Tehran, Fall and Winter.2015;77-97,[persian].
- ۴۱-Alavi H R. educational in the Quran and Nahj al-Balaghah. *Maaref Monthly*. Kerman, Bahonar University of Publications ,2012,[persian].
- 42-Adineh R. Study of theology from the perspective of revelation based on Al-Mizan. *Journal of Religion of Wisdom*,1398;7-30,[persian].